

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

دانشکده علوم انسانی

پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

گرایش: تاریخ ایران اسلامی

عنوان:

زندگانی سیاسی و اجتماعی منوچهر اقبال

استاد راهنما:

دکتر ذکرااله محمدی

استاد مشاور:

دکتر حجت فلاح توتکار

نگارنده:

سعید حیدری

پاییز ۱۳۸۹

تقدیم به:

پدر و مادرم عزیزم

آنانکه توانشان رفت تا به توانایی برسم و مویشان سفید گشت

تا رویم سپید بماند.

آنانکه فروغ نگاهشان، گرمی کلامشان و روشنی رویشان

سرمایه های جاودانی زندگی من است.

و تقدیم به

... خواهر و برادرانم
دوست عزیزم آقای اصغر رحمتی

تقدیر و تشکر

شکر بی حد بر آن واجب الوجودی که اثبات الوهیتش کالشمس فی کبد السماء ظاهر و پیداست و ثبوت و حدانیتش کالتهار اذا تجلی باهر و هویداست و ثنای بی حد بر آن قادر مختار و مؤید صاحب اقتدار که شجره ثمره قدرتش عالم و ثمره ارادتش آدم است بلکه سیمرخ عقل در قاف قدرتش حیران و شهباز فکرت در اوج ارادتش سرگردان .

دل گر چه درین بادیه بسیار شگافت

یک موی ندانست ولی موی شگافت

من به سرچشمه خورشید نه خود بردم راه

ذره ای بودم و مهر تو مرا بالا برد

من خسی بیش نبودم که به سیل افتادم

او که میرفت مرا هم به دل دریا برد

از زحمات بی شائبه ، راهنمایی های ارزنده و مساعدت های استاد گرانقدر جناب آقای **دکتر ذکرا اله**

محمدی که همیشه در مراحل پایان نامه مرا یاری نموده اند کمال تشکر را دارم.

همچنین از جناب آقای **دکتر فلاح توتکار** که در پیشبرد کارهای علمی کمک شایانی نمودند ، قدردانی می کنم. در پایان از کارکنان کتابخانه ی دانشگاه بین المللی امام خمینی(ره)، و تمامی دوستان و عزیزانی که در انجام این رساله مرا یاری نموده اند تشکر و قدردانی می نمایم.

چکیده

دکتر منوچهر اقبال فرزند حاجی میرزا خان اقبال التولیه یکی از معدود نخست وزیرانی است که به رغم میل باطنی درباریان شاه، به خاطر سن جوان و شغل پزشکی وی؛ توانست با حمایت شخص نخست وزیر وقت، احمد قوام (قوام السلطنه) به کابینه راه یابد. هر چند که نباید نقش اشرف پهلوی را در این جریان نادیده گرفت.

اقبال با بهره گیری از موقعیت ممتاز خانوادگی توانست به سرعت در دستگاه سیاسی و اداری رژیم پهلوی جذب شده و مراحل پیشرفت و ترقی را طی نماید. حضور در کابینه ی محمد ساعد مراغه ای، عبدالحسین هژیر، منصور الملک و... از جمله این موارد می باشد.

واقعه سوء قصد به شاه در دانشگاه در سال ۱۳۲۷ ش و حضور اقبال به عنوان وزیر کشور در کابینه محمد ساعد، مهمترین امتحانی بود که اقبال سر بلند از آن بیرون آمد و توانست در ادامه در سلک وفادارترین افراد رژیم پهلوی قرار گیرد.

دکتر اقبال که خود را «غلام خانه زاد شاه» لقب داده بود سرانجام با حمایت شخص شاهنشاه در اوایل سال ۱۳۳۶ به مقام مهم نخست وزیری رسید. دوران نخست وزیری اقبال، سر آغاز تسلط واقعی شاه بر امورات کشوری بود به گونه ای هیچ گونه اختیارات مهم و اساسی در اختیار نخست وزیر قرار نمی گرفت، منجمله قرارداد های نفتی با دول غربی. هر چند به صورت ظاهری و نمایشی درگیری و نزاع های حزبی بین اقبال و اسداله علم اتفاق می افتاد، ولی به واقع هر دوی آنان در راستای منویات شاهنشاه گام می نهادند.

در نهایت دوران نخست وزیری اقبال با رسوائی انتخابات دوره بیستم (تابستانی) در شهریور ۱۳۳۹ به پایان رسید و به ناچار در سال ۱۳۴۰ کشور را ترک کرد و به فرانسه رفت. پس از طی مدتی، اقبال در آبان ۱۳۴۲ به کشور بازگشت و به مدت ۱۴ سال به مدیریت شرکت ملی نفت ایران منصوب شد و تا هنگام مرگ در اوایل آذر ۱۳۵۶ در این سمت باقی ماند.

کلید واژه: اقبال - حزب ملیون - انتخابات دوره بیستم - شرکت نفت - فراماسونری

فهرست مطالب

چکیده

کلیات تحقیق

مقدمه

فصل اول : زندگانی اقبال از آغاز تا ورود به عرصه سیاست ۹

خانندان ۱۰

خانواده ۱۶

مشاغل افتخاری ۱۶

فصل دوم : نخستین گامها در عرصه سیاست ۱۹

-ورود به گود سیاست ۲۰

-مرحله اول پیشرفت ۲۳

-آن روی سکه ۲۸

-بازی زمانه ۳۴

-هژیر و اقبال ۴۰

-ترور ناموفق شاه و نقش اقبال در این قضایا ۴۴

-تشکیل مجلس مؤسسان و سنا و حوادث بعد از آن ۵۲

-لایحه اقبال- زنگنه ۵۸

-مجلس هزار فامیلی ۶۰

اقبال در وزارت راه ۷۰

-حکومت پاندها و ماجرای بند « جیمی » ها ۷۲

-ریاست دانشگاه تهران ۷۹

-مصدق و اقبال ۸۳

-سفر به امریکا ۸۵

فصل سوم: دوران نخست وزیری ۸۸

-دوران نخست وزیری ۸۹

- ۹۲.....نخست وزیری
- ۱۰۵.....قراردادهای نفتی و نتایج متعاقب آن
- ۱۱۷.....کودتای سر لشگر قرنی
- ۱۲۶.....سازمان بازرسی شاهنشاهی
- ۱۲۷.....لایحه قانون نارسا
- ۱۳۱.....ماجرای دادشاه در بلوچستان
- ۱۳۸.....سوپاپ اطمینان سیاسی
- ۱۴۹.....جنگ زرگری و پایانی نافرجام
- ۱۶۷.....در مجلس شورا و انحلال حزب اکثریت (مليون)
- ۱۷۴.....پیمان بغداد (سنتوی بعدی) و نقش اقبال در تحولات سیاسی آن
- ۱۹۴.....لوائح و اصلاحات مصنوعی
- ۲۰۰.....پیروزی لبخند
- ۲۱۲.....طلاق شاهانه
- ۲۱۵.....تأسیس سازمان اطلاعات و امنیت کشور
- ۲۲۳.....توقیف سران جبهه ملی و دستگیری خسرو روزبه
- ۲۲۷.....فصل چهارم : تلاشهای دیر هنگام**
- ۲۲۸.....دولت امینی و خروج اقبال از کشور
- ۲۳۸.....بازگشتی غیر منتظره
- ۲۳۹.....در شرکت نفت ایران (۱۳۴۲-۱۳۵۶)
- ۲۴۸.....تقابل قدرت
- ۲۵۳.....قرارداد های جدید نفتی
- ۲۵۳.....الف) قرارداد خدمت
- ۲۵۵.....ب) قرارداد پیمانکاری
- ۲۶۰.....فصل پنجم : گوشه هایی دیگر از زندگی و خصوصیات دکتر اقبال**
- ۲۶۱.....صفات و خصوصیات اخلاقی اقبال
- ۲۶۳.....فعالیت های علمی و فرهنگی اقبال
- ۲۶۶.....اقبال و فراماسونری

۲۷۱.....جمعیت یاران اقبال و طرح ترور وی

۲۷۵..... فصل ششم : روزهای پایانی و در گذشت اقبال

۲۷۵.....-سرانجام اقبال و ابهاماتی در خصوص مرگ او

نتیجه گیری

کتابنامه

چکیده انگلیسی

کلیات تحقیق

کتابنامه

منابع اسنادی

- سازمان اسناد انقلاب اسلامی (شماره های مختلف)
- سازمان اسناد مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران (شماره های مختلف)
- ۱- اسناد احزاب سیاسی ایران (۱۳۳۰-۱۳۲۰ش)، جلد اول و دوم، به کوشش بهروز طیرانی ، تهران، سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۷۶.
- ۲- اسناد فراماسونری در ایران، جلد اول، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی، ۱۳۸۰.
- ۳- اسنادی از مطبوعات ایران (۱۳۴۰- ۱۳۲۰)، تهیه و تنظیم اداره کل آرشیو؛ اسناد و موزه دفتر رئیس جمهور، بازنویسان و مصححان احمد گل محمدی و دیگران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۷۸.
- ۴- رایین، اسماعیل ، فراموشخانه و فراماسونری در ایران، ۳ جلد ، تهران ، نشر امیر کبیر ، ۱۳۵۷.
- ۵- اسناد لانه جاسوسی، جلد دوم ، ۱۷ و ۲۵ ، تهران، دانشجویان پیرو خط امام ، بی تا.
- ۶- _____ ، جلد سوم، تهران، مرکز نشر اسناد لانه جاسوسی آمریکا، ۱۳۶۷.
- ۷- پاره ای از اسناد ساواک (کنفدراسیون جهانی محصلین و دانشجویان ایرانی) ، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۵.
- ۸- حزب ایران نوین به روایت اسناد ساواک ، جلد اول ، تهران ، مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات ، ۱۳۸۰.
- ۹- رجال عصر پهلوی (منوچهر اقبال) به روایت اسناد ساواک ، تهران ، مرکز بررسی اسناد انقلاب اسلامی ، ۱۳۷۹.

۱۰- رجال عصر پهلوی (علی امینی)، به روایت اسناد ساواک، جلد اول، تهران، مرکز بررسی اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۹.

۱۱- زنان دربار به روایت اسناد ساواک (اشرف پهلوی)، مرکز اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، ۱۳۸۱.

۱۲- سپهبد تیمور بختیار به روایت اسناد ساواک، جلد اول، تهران، مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، ۱۳۷۸.

۱۳- مطبوعات عصر پهلوی به روایت اسناد (روزنامه خراسان)، تهران، مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، ۱۳۸۱.

۱۴- مطبوعات عصر پهلوی به روایت اسناد (مجله امید ایران)، کتاب هفتم، مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، ۱۳۸۳.

۱۵- مطبوعات عصر پهلوی به روایت اسناد (مجله تهران مصور)، تهران، مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، ۱۳۸۳.

۱۶- یاران امام به روایت اسناد ساواک، جلد سوم، تهران، مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، ۱۳۷۲.

خاطرات

- ۱- ابتهاج، ابوالحسن، خاطرات ابوالحسن ابتهاج، دو جلد، تهران، انتشارت علمی، ۱۳۷۱.
- ۲- اردلان، امان الله، خاطرات حاج عز الملک اردلان، (زندگی در دوران شش پادشاه)، به کوشش باقر عاقلی، تهران، نشر نامک، ۱۳۷۲.
- ۳- امینی، علی، خاطرات علی امینی، به کوشش یعقوب توکلی، تهران، دفتر ادبیات انقلاب اسلامی، ۱۳۷۷.
- ۴- اشرف پهلوی، چهره هایی در آئینه (متن کامل خاطرات اشرف پهلوی)، پیشگفتار و فهرست اعلام سعید قانع، تهران، انتشارات مستعان؛ ۱۳۸۱.
- ۵- تفضلی، ابوالقاسم، سرگذشتی پیش نوشته، گفته هایی از تاریخ معاصر، تهران، مؤسسه انتشاراتی عطایی، ۱۳۸۱.
- ۶- توسعه در ایران (۱۳۵۷-۱۳۲۰)، خاطرات منوچهر گودرزی، خداداد فرمانفرمائیان و عبدالمجید مجیدی، تهران، نشر گام، ۱۳۸۱.
- ۷- حاجتی، ابوالمجد، عبور از عهد پهلوی در غربت (مشاهدات و خاطرات)، تهران، انتشارات دستان، ۱۳۸۱.
- ۸- خاطرات بازرگان، شصت سال خدمت و مقاومت، گفتگو با سرهنگ غلامرضا نجاتی، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۷۵.
- ۹- خاطرات سعیدی فیروز آبادی، به کوشش محمد حسین میر حسینی، تهران، نشر علم، ۱۳۷۲.
- ۱۰- خاطرات سیاسی احمد آرامش، به کوشش غلامحسین میرزا صالح، تهران، نشر جی نشر، ۱۳۶۹.
- ۱۱- خاطرات سیاسی باقر پیرنیا (استاندار استانهای فارس، خراسان و نایب التولیه)، گذر عمر، با مقدمه عبد الله شهبازی، تهران، نشر کویر، ۱۳۸۲.
- ۱۲- خاطرات سیاسی رجال ایران از مشروطیت تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، به اهتمام علی جانزاده، بی بی نا، بی تا.

- ۱۳- خاطرات شمس قنات آبادی، سیری در نهضت ملی شدن صنعت نفت (کتاب اول)، تهران، مرکز نشر بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، ۱۳۷۷.
- ۱۴- خاطرات و مبارزات دکتر حسین فاطمی، به کوشش بهرام افراسیابی، تهران، نشر سخن، ۱۳۶۶.
- ۱۵- خامه ای، انور، خاطرات سیاسی پنجاه نفر و سه نفر، فرصت از دست رفته از انشعاب تا کودتا، تهران، نشر گفتار، ۱۳۷۲.
- ۱۶- خاطرات ایرج اسکندری، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی، ۱۳۷۲.
- ۱۷- رسولی پور، مرتضی، نگاهی از درون (خاطرات سیاسی دکتر جواد صدر)، تهران، انتشارات علم، ۱۳۸۱.
- ۱۸- زندگی و خاطرات امیر عباس هویدا، با مقدمه ای از سید محمد علی جمالزاده، تهران، نشر گلفام، چاپ چهارم، ۱۳۷۵.

منابع اصلی

- ۱- امیر تیمور کلالی، محمد ابراهیم، ناگفته هایی از دولت مصدق، به کوشش مرتضی رسولی پور، موسسات مطالعات تاریخ معاصر ایران، تهران، ۱۳۸۰.
- ۲- پهلوی، محمد رضا، مأموریت برای وطن، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۵.
- ۳- دولتهای ایران از میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا میر حسین موسوی، بر اساس دفتر ثبت کابینه های نخست وزیری، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۸.
- ۴- طبری، احسان، کژراهه، تهران، نشر امیر کبیر، چاپ سوم، ۱۳۶۷.
- ۵- گذشته چراغ راه آینده است، تاریخ ایران در فاصله دو کودتا (۱۳۳۲-۱۲۹۹)، جامی، تهران، انتشارات ققنوس، چاپ دوم، ۱۳۶۱.
- ۶- گزارشهای محرمانه شهربانی (۱۳۲۴-۱۳۲۶ ش)، به کوشش مجید تفرشی و محمود طاهر احمدی، جلد دوم، تهران، سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۷۱.
- ۷- یادداشت های علم، به کوشش علینقی عالیخانی، تهران، نشر کتابسرا، ۱۳۷۷.

منابع پژوهشی و تحقیقاتی

- ۱-آبادیان، حسین، زندگینامه سیاسی دکتر مظفر بقایی، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی، ۱۳۳۷.
- ۲- _____، دو دهه واپسین حکومت پهلوی، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی، ۱۳۸۳.
- ۳- آبراهامیان، پروانه، ایران بین دو انقلاب، ترجمه احمد گل محمدی و دیگران، تهران، نشر نی، چاپ یازدهم، ۱۳۷۷.
- ۴- آوری، پیتر، تاریخ معاصر ایران از کودتای ۲۸ مرداد تا اصلاحات ارضی، ترجمه محمد رفیعی مهرآبادی، جلد سوم، تهران، مؤسسه انتشاراتی عطایی، چاپ سوم، ۱۳۷۷.
- ۵- افراسیابی، بهرام، ایران و تاریخ (از کودتا تا انقلاب)، تهران، نشر زرین، ۱۳۶۴.
- ۶- _____، وقتی پرده‌ها بالا می‌رود (کاخ‌ها و نیم قرن سکوت)، تهران، نشر مهر، ۱۳۷۳.
- ۷- انوشیروانی، حسین، کودتای نافرجام، تهران، انتشارات محیط، ۱۳۷۸.
- ۸- ایران و ایالات متحده آمریکا، گردآورنده؛ یوناه الکساندر و آلن ناز، ترجمه سعیده لطفیان و احمد صادقی، تهران، نشر قومس، ۱۳۷۸.
- ۹- ارسنجانی، نورالدین، دکتر ارسنجانی در آینه زمان، تهران، نشر قطره، ۱۳۷۹.
- ۱۰- ازغندی، علیرضا، تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران (۱۳۵۷-۱۳۲۰)، تهران، مؤسسه انتشارات سمت، چاپ دوم، ۱۳۸۳.
- ۱۱- _____، روابط خارجی ایران، دولت دست‌نشانده (۱۳۵۷-۱۳۲۰)، تهران، نشر قومس، ۱۳۷۹.
- ۱۲- آقابخشی، علی، فرهنگ علوم سیاسی، تهران، نشر مرکز اطلاعات و مدارک علمی، ۱۳۷۵.
- ۱۳- اختریان، محمد، نقش امیرعباس هویدا در تحولات سیاسی-اجتماعی ایران (بهمن ۴۲-مرداد ۵۶)، تهران، نشر علمی، ۱۳۷۵.
- ۱۴- امیرعلائی، شمس‌الدین، صعود محمد رضا شاه به قدرت یا شکوفایی دیکتاتوری، تهران، نشر دهخدا، ۱۳۶۱.
- ۱۵- الموتی، مصطفی، ایران در عصر پهلوی، جلد دوم، لندن، انتشارات پگاه، ۱۳۶۷.
- ۱۶- _____، ایران در عصر پهلوی، جلد سوم و چهارم، لندن، انتشارات پگاه، ۱۳۶۸.
- ۱۷- _____، ایران در عصر پهلوی، جلد یازدهم، لندن، انتشارات پگاه، ۱۳۷۰.
- ۱۸- _____، بازیگران سیاسی از مشروطیت تا سال ۱۳۵۷، جلد دوم، لندن، انتشارات پگاه، ۱۳۷۴.

- ۱۹- آموزگار، جهانگیر، فراز و فرود دودمان پهلوی، ترجمه اردشیر لطفعلیان، تهران، مرکز ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۷۵.
- ۲۰- اشرف پهلوی، در حسرت آرزوهای بر باد رفته، تهران، دفتر پژوهشهای مؤسسه کیهان، انتشارات کیهان، ۱۳۸۷.
- ۲۱- باستانی پاریزی، محمد ابراهیم، از پاریز تا پاریس (هفت شهر هفت جوش هفت رنگ)، تهران، نشر خرم، چاپ هفتم، ۱۳۷۸.
- ۲۲- _____، از سیر تا پیاز، تهران، نشر علم، ۱۳۶۷.
- ۲۳- بهزادی، علی، شبه خاطرات، جلد اول و دوم، تهران، انتشارات زرین، ۱۳۷۷.
- ۲۴- بهنود، مسعود، از سید ضیاء تا بختیار (دولتهای ایران از اسفند ۱۲۲۹ تا بهمن ۱۳۵۷)، تهران، انتشارات جاویدان، چاپ پنجم، ۱۳۷۰.
- ۲۵- _____، کشته گان بر سر قدرت، تهران، نشر علم، چاپ دوم، ۱۳۸۰.
- ۲۶- بابایی، علیرضا، سیاست خارجی ایران، تهران، نشر دُرسا، ۱۳۷۵.
- ۲۷- باقری، علی، علل ناپایداری احزاب سیاسی، تهران، مرکز نشر بین المللی، ۱۳۷۱.
- ۲۸- بیل، جیمز، عقاب و شیر (تراژدی روابط ایران و امریکا)، ترجمه مهوش غلامی، تهران، نشر کوبه، ۱۳۷۱.
- ۲۹- بهار، مهدی، میراث خوار استعمار، تهران، نشر امیر کبیر، چاپ یازدهم، ۱۳۶۴.
- ۳۱- پارسونز، آنتونی، غرور و سقوط، تهران، انتشارات راه نو، ۱۳۶۳.
- ۳۲- _____، پاسخ به تاریخ، ترجمه حسین ابو ترابیان، تهران، نشر زریاب، ۱۳۷۹.
- ۳۳- پسیان، نجفقلی، ناگفته های عصر دو پهلوی، تهران، نشر ثالث، ۱۳۸۰.
- ۳۴- تربتی سنجابی، محمود، قربانیان باور و احزاب سیاسی ایران، تهران، انتشارات آسیا، ۱۳۵۷.
- ۳۵- _____، پنج گلوله برای شاه، تهران، انتشارات خجسته، ۱۳۸۱.
- ۳۶- تبریزیا، حسن، علل ناپایداری احزاب سیاسی در ایران، تهران، مرکز نشر بین المللی، ۱۳۷۱.
- ۳۷- تبریزی شیرازی، محمد رضا، زندگانی سیاسی - اجتماعی سید ضیاءالدین طباطبایی، تهران، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۷۹.
- ۳۸- تقی پور، محمد، استراتژی پیرامونی در اسرائیل، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی، ۱۳۸۳.
- ۳۹- حائری، عبد الهادی، آنچه گذشت... نقشی از نیم قرن تکاپو، تهران، نشر معین، ۱۳۷۲.
- ۴۰- حسینیان، روح الله، بیست سال تکاپوی اسلام شیعی در ایران (۱۳۴۰-۱۳۲۰)، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۱.

- ۴۱- حشمت زاده، محمد باقر، ایران و نفت ، جامعه شناسی سیاسی نفت در ایران (۱۳۵۷-۱۳۷۱) ، تهران ، مرکز بازشناسی اسلام و ایران ، ۱۳۷۹.
- ۴۲- حسن بیگی ، محمد ابراهیم ، شکار در شکار گاه ، گوشه هایی از زندگی و کارنامه تیمور بختیار و حسن پاکروان نخستین رؤسای ساواک، تهران ، نشر مدرسه ، ۱۳۷۵.
- ۴۳- حکیم الهی، نصرت الله ، عصر پهلوی و تحولات ایران ، تهران ، شرکت سهامی و انتشارات کتب ایران ، ۱۳۶۴.
- ۴۴- دلدام ، اسکندر، اسرار ساواک، بی جا، انتشارات بهروز ، بی تا.
- ۴۵- دلانوا ، کریستین، ساواک ، ترجمه عبدالحسین نیک گهر، تهران ، نشر طرح نو ، ۱۳۷۱.
- ۴۶- دنمن ، چشم انداز شاه ، ترجمه محمود مصاحب ، تهران ، نشر آیندگان، ۱۳۵۲.
- ۴۷- ذوقی، ایرج ، مسائل اقتصادی و نفت ایرانف تهران، نشر پاژنگ، ۱۳۷۰.
- ۴۸- راجی ، پرویز، خدمتگزار تخت طاووس، ترجمه ح.ا. مهران، تهران ، نشر اطلاعات ، چاپ یازدهم، ۱۳۸۲.
- ۴۹- روبین، باری ، جنگ قدرتها در ایران ، ترجمه محمود شرقی، تهران، انتشارات آشتیانی، ۱۳۶۳.
- ۵۰- راسخی لنگرودی ، احمد ، موج نفت ، تاریخ نفت ایران از امتیاز تا قرارداد ، تهرانف انتشارات اطلاعات، ۱۳۸۴.
- ۵۱- _____، زندگی سیاسی دکتر منوچهر اقبال (افسانه اقبال) ، تهران، انتشارات کویر، ۱۳۸۸.
- ۵۲- روحانی، حمید ، بررسی و تحلیل از نهضت امام خمینی، تهران، مرکز بررسی اسناد انقلاب اسلامی ، ۱۳۷۹.
- ۵۳- زارع، رضا ، ارتباط ناشناخته ، بررسی روابط رژیم پهلوی و اسرائیل (۱۳۲۷-۱۳۵۷) ، تهران ، نشریه مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۸۴.
- ۵۴- سفری، محمد علی ، قلم و سیاست (از کودتای ۲۸ مرداد تا ترور منصور) ، جلد دوم ، تهران ، نشر نامک ، ۱۳۷۳.
- ۵۵- _____، قلم و سیاست (از هویدا تا شریف امامی) ، جلد سوم ، تهران ، نشر نامک ، ۱۳۷۷.
- ۵۶- _____، قلم و سیاست (سرگذشت رژیم شاهنشاهی در واپسین روزها) ، جلد چهارم ، تهران ، نشر نامک ، ۱۳۸۰.
- ۵۷- سلسله پهلوی و نیروهای مذهبی به روایت تاریخ کمبریج ، ترجمه عباس مخبر ، تهران، انتشارات طرح نو ، ۱۳۷۱.

- ۵۸- سلیمان نژاد ، علی ، رؤیای بر باد رفته (زندگی خصوصی محمد رضا پهلوی) ، تهران ، مرکز اسناد انقلاب اسلامی ، ۱۳۸۲.
- ۵۹- شاهدی ، مظفر ، مردی برای تمام فصول (اسد الله علم و سلطنت محمد رضا شاه پهلوی) ، تهران ، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی ، ۱۳۷۹.
- ۶۰- _____ ، سه حزب مردم ، ملیون و حزب ایران نوین ، تهران ، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی ، ۱۳۸۷.
- ۶۱- _____ ، ساواک (سازمان اطلاعات و امنیت کشور) ، تهران ، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی ، ۱۳۸۶.
- ۶۲- شه بخش ، عظیم ، دادشاه (پژوهشی در تاریخ معاصر بلوچستان) ، تهران ، نشر نوید ، ۱۳۷۳.
- ۶۳- شجیعی ، زهرا ، نخبگان سیاسی ایران از انقلاب مشروطیت تا انقلاب اسلامی ، جلد سوم ، تهران ، نشر سرخس ، ۱۳۷۲.
- ۶۴- شهبازی ، عبد اله ، ظهور و سقوط سلطنت پهلوی : جستارهایی از تاریخ معاصر ایران ، دو جلد ، تهران ، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی ، انتشارات اطلاعات ، ۱۳۷۱.
- ۶۵- صارمی شهاب ، اصغر ، احزاب دولتی و نقش آنها در تاریخ معاصر ایران ، تهران ، مرکز اسناد انقلاب اسلامی ، ۱۳۷۸.
- ۶۶- صفایی ، ابراهیم ، نخست وزیران ایران ، جلد اول ، تهران ، انجمن تاریخ ، ۱۳۵۱.
- ۶۷- _____ ، اشتباه بزرگ ملی شدن نفت ، تهران ، کتابسرا ، ۱۳۷۱.
- ۶۸- _____ ، خاطره های تاریخی ، تهران ، کابسرا ۱۳۸.
- ۶۹- _____ ، رهبران مشروطه ، تهران ، نشر چاپ شرق ، ۱۳۴۸.
- ۷۰- _____ ، چهل خاطره از چهل سال ، تهران ، انتشارات علمی ، ۱۳۷۳.
- ۷۱- صنعت نفت ایران در دوران سلسله پهلوی ، تهران ، انتشارات روابط عمومی صنعت نفت ایران ، ۱۳۵۰.
- ۷۲- صفاتی از تاریخ معاصر ایران ، اسناد نهضت آزادی ایران ، جلد دوم ، تهران ، نشر نهضت آزادی ایران ، ۱۳۶۱.
- ۷۳- طلوعی ، محمود ، بازیگران عصر پهلوی (از فروغی تا فردوست) ، دو جلد ، تهران ، نشر علمی ، چاپ سوم ، ۱۳۷۴.
- ۷۴- _____ ، پدر و پسر (ناگفته هایی از زندگی و روزگار پهلویها) ، تهران ، نشر علم ، ۱۳۷۲.
- ۷۵- _____ ، راز بزرگ (فراماسونها و سلطنت پهلوی) ، تهران ، نشر علم ، ۱۳۸۰.

- ۷۶- عاقلی، باقر، روز شمار تاریخ ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی، جلد دوم، تهران، نشر گفتار، چاپ دوم، ۱۳۶۹.
- ۷۸- _____، نخست وزیران ایران از مشیر الدوله تا بختیار، سازمان انتشارات جاویدان، ۱۳۷۰.
- ۷۹- علوی، سید علی، زندگی و زمانه سید حسن تقی زاده، تهران، مؤسسه و پژوهشهای سیاسی، ۱۳۵۸.
- ۸۰- عظیمی، فخرالدین، بحران دموکراسی در ایران، ترجمه عبد الرضا هوشنگ مهدوی و بیژن نوذری، تهران، نشر البرز، ۱۳۷۴.
- ۸۱- شهبازی، عبد اله، ظهور و سقوط سلطنت پهلوی: جستارهایی از تاریخ معاصر ایران، دو جلد، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۱.
- ۸۲- فوران، جان، مقاومت شکننده (تاریخ تحولات اجتماعی ایران از صفویه تا سالهای پس از انقلاب اسلامی)، ترجمه احمد تدین، تهران، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۷۸.
- ۸۳- قاسم زاده، محمود، اقتصاد نفت ایران (تجزیه و تحلیل و مقایسه اقتصادی قرارداد فروش نفت و گاز ۱۹۵۴ با امتیاز ۱۹۳۳ شرکت سابق نفت انگلیس و ایران)، تهران، نشر چاپخانه دانشگاه تهران، ۱۳۴۷.
- ۸۴- کاتوزیان، محمد علی (همایون)، مصدق و نبرد قدرت در ایران، ترجمه احمد تدین، تهران، نشر رسا، چاپ دوم، ۱۳۷۲.
- ۸۵- _____، اقتصاد سیاسی ایران (از مشروطیت تا پایان سلسله پهلوی)، ترجمه محمد نفیسی و کامبیز عزیزی، تهران، نشر مرکز، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۲.
- ۸۶- کندی، جان فیتز جرالده، استراتژی صلح، ترجمه عبد الله گله داری، تهران، سازمان کتابهای جیبی و فرانکلین، چاپ سوم، ۱۳۴۲.
- ۸۷- کدی، نیکی.آر، ریشه های انقلاب ایران، ترجمه عبد الرحیم گواهی، تهران، انتشارات قلم، ۱۳۶۹.
- ۸۸- گازیوروسکی، مارک.جی، سیاست خارجی آمریکا و شاه، ترجمه جمشید زنگنه، تهران، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۷۱.
- ۸۹- گالبرایت، جان کنت، کالبد شکافی قدرت، ترجمه احمد شهمیسا، تهران، نشر نگارش، چاپ دوم، ۱۳۷۸.
- ۹۰- لایننگ، مارگارت، مصاحبه با شاه، ترجمه اردشیر روشنگر، تهران، نشر البرز، ۱۳۷۱.

- ۹۱- لنچافسکی ، رؤسای جمهور آمریکا در خاورمیانه ، ترجمه عبد الرضا هوشنگ مهدوی ، تهران ، نشر البرز ، ۱۳۷۳.
- ۹۲- لاریجانی ، محمد رضا ، فراماسون ، تهران ، نشر بهروز ، ۱۳۵۸.
- ۹۳- مدنی ، جلال الدین ، تاریخ سیاسی معاصر ایران ، تهران ، دفتر انتشارات اسلامی ، چاپ سوم ، ۱۳۶۲.
- ۹۴- مازندی ، یوسف ، ایران ابر قدرت قرن ؟ ، به کوشش عبد الرضا هوشنگ مهدوی ، تهران ، نشر البرز ، ۱۳۷۳.
- ۹۵- موزلی ، لئونارد و محمود طلوعی ، بازی قدرت ، تهران ، نشر هفته ، ۱۳۶۸ ، ص ۲۳۴.
- ۹۶- موحد ، محمدعلی ، نفت ما و مسائل حقوقی آن ، تهران ، انتشارات خوارزمی ، ۱۳۴۹ ، ص ۱۸۴.
- ۹۷- میلانی ، عباس ، معمای هویدا ، تهران ، نشر اختران ، چاپ دوم ، ۱۳۸۰.
- ۹۸- مروارید ، یونس ، از مشروطه تا جمهوری ، ادوار مجالس قانونگذاری در دوران مشروطیت ، جلد سوم ، تهران ، نشر اوحدی ، ۱۳۷۷.
- ۹۹- منصور ، جواد ، قیام ۱۵ خرداد به روایت اسناد ساواک ، جلد اول ، تهران ، مرکز اسناد انقلاب اسلامی ، ۱۳۷۷.
- ۱۰۰- _____ ، سیر تکوین انقلاب اسلامی ، تهران ، نشر دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی ، ۱۳۶۲.
- ۱۰۱- مصری ، قدیر ، نفت و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران ، تهران ، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی ، ۱۳۸۰.
- ۱۰۲- مشار ، خانابا ، مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی از آغاز تا کنون ، جلد ۶ ، محمو-یهو ، نشر چاپخانه رنگین ، تهران ، ۱۳۴۴.
- ۱۰۳- مکی ، حسین ، کتاب سیاه ، جلد سوم (قسمت اول) ، تهران ، نشر علمی ، ۱۳۵۸.
- ۱۰۴- مهدوی ، علیرضا هوشنگ ، بر کشور ما چه گذشت ، تهران ، انتشارات علمی ، ۱۳۷۹.
- ۱۰۵- _____ ، سیاست خارجی ایران در دوران پهلوی (۱۳۵۷-۱۳۰۰) ، تهران ، نشر پیکان ، چاپ ششم ، ۱۳۸۴.
- ۱۰۶- _____ ، صفحه هایی از تاریخ معاصر ایران ، تهران ، نشر علمی ، ۱۳۷۰.
- ۱۰۷- نجاتی ، غلامرضا ، تاریخ سیاسی بیست و پنج ساله ایران (از کودتا تا انقلاب) ، جلد اول ، تهران ، نشر رسا ، چاپ چهارم ، ۱۳۷۳.

- ۱۰۸- _____، ماجرای کودتای سر لشگر قرنی، تهران، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، چاپ دوم، ۱۳۷۷.
- ۱۰۹- نجمی، ناصر، بازیگران سیاسی عصر رضا شاهی و محمد رضا شاهی، تهران، نشر انشتین، ۱۳۷۳.
- ۱۱۰- نجاری راد، تقی، ساواک و نقش آن در تحولات داخلی رژیم شاه، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۸.
- ۱۱۱- وزیری، شاهرخ، نفت و قدرت در ایران (از قنات تا لوله نفت)، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران، مؤسسه انتشاراتی عطائی، ۱۳۸۰.
- ۱۱۲- وبر، مارکس، دانشمند و سیاستمدار، ترجمه احمد نقیب زاده، تهران، نشر دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.
- ۱۱۳- هالیدی، فرد، دیکتاتوری و توسعه سرمایه داری در ایران، ترجمه فضل الله نیک آئین، تهران، نشر امیر کبیر، ۱۳۵۸.
- ۱۱۴- هویدا، فریدون، سقوط شاه، ترجمه ح.ا. مهران، تهران، نشر اطلاعات، ۱۳۶۵.
- ۱۱۵- هانتینگون، ساموئل، سامان سیاسی در جوامع دستخوش تغییر، تهران، نشر قلم، ۱۳۷۰.
- ۱۱۶- یوسفی فر، شهرام، حزب ملیون به روایت اسناد، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۴.
- ۱۱۷- یغمائی، اقبال، وزیران علوم و معارف و فرهنگ ایران، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۷۵.

مقالات

- اقبال، منوچهر، «در دانشگاه بخارست»، یغما، سال ۲۳، شماره ۱۱ (بهمن ۱۳۴۹)
- مهران، محمد، خاطرات وحید، سال ۲۳، شماره ۱۲ (مهر ۱۳۵۱)